

maşlarla (pûşîde) örtülü olup sandukaların etrafı fildişi, sefif kakmalı ahşap veya madenî parmaklıklarla (kafes) çevrilidir. Sandukaların üstüne kabir sahibinin elbisesi veya önemine göre Kâbe örtüsünden parçalar da örtülürdü. Mermer olduğu halde üzeri kumaş gibi boyanan veya kumaş yahut Kâbe örtüsü motiflerinin oyma olarak mermer üzerine işlendiği sandukalar da mevcuttur. Kişinin mevkiinin büyüklüğüne göre sandukalar büyük yapılmaktadır. II. Mahmud hazîresinde Ziya Gökalp'in mezarında görüldüğü gibi açık mezarlarda da sanduka tarzı devam ettirilmiştir. Oyma ahşap sanduka geleneğinin Osmanlılar dönemine ait önemli bir örneği Fâtih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin'in mezarı için yapılmıştır. 50 cm. eninde, 250 cm. uzunluğundaki sanduka prizma kapaklıdır. Sandukanın baş ve ayak ucu aynaları ile uzun taraflarında kıvrımlı dal, rûmî, yaprak, rozet ve çiçek motifleriyle süslü olup ölümle ilgili hadis ve hikmetli sözlerle yer verilmiştir (Barışta, s. 331).

Türbelerdeki sandukaların büyük bölümü tezyinatsız ahşap ve büyük bir tabutu andırır biçimdedir. Bunların üzerine ölüm, âhiret ve cennet hayatıyla ilgili âyetlerin, besmele, lafza-i celâl ve kabir sahibinin adının, künyesinin işlendiği değerli kumaşlar örtülür. Genellikle şahidesiz olanların baş ucuna dünya hayatında mevkilerini gösteren kavuk, sikke veya taç gibi başlıkların konulacağı bir ahşap yerleştirilir. Kadınlara ait sandukalarda başlık yerine yazma, baş örtüsü vb. örtü yer alır. Sanduka türü mezarlar İslâm dünyasının bazı bölgelerinde yaygındır. Bâbürlüler ve Timurlular da kabirlerine değerli mermerlerden sandukalar yapmışlardır. Pakistan'da Karaçi yakınlarındaki Çevkundî (Chaukundi) Mezarlığı'nda olduğu gibi büyük bölümü sanduka tarzı kabirlerden oluşan mezarlıklara da rastlanır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 364, 386, 419; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, II, 241; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 229; X, 328; Abdüsselâm Uluçam, "Erciş Çelebibağı Tarihî Mezarlığındaki Mezar Şahideleri Hakkında", *Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu: 18-20 Aralık 1998*, İstanbul 1999, s. 114 vd.; Gönül Yılmazkurt, "İstanbul Eyüpsultan'da Mihrîşah Valide Sultan Türbesi Sandukalarındaki Puşideler", *Eyüp Sultan Sempozyumu III: Tebliğler*, İstanbul 2000, s. 305 vd.; Mehmet Özkarcı, "Sinop'ta Candaroğulları Beyliği Dönemi Sandukaları", *Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı: Sanat Yazıları* (haz. Mustafa Denktaş - Yıldırım Özbek), Kayseri 2001, s. 435 vd.; Nazan Ölçer v.dğr., *Türk ve İslam Eserleri Müzesi*, İstanbul 2002, s. 142, 143; H. Örcün Barışta, "İstanbul'da On Beşinci Yüzyıla Tarihlenen

Bazı Kapı ve Pencere Kanatlarıyla Göynük'ten Akşemseddin Sandukası Üzerine", *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu: XV. Yüzyıl* (ed. Sümer Atasoy), İstanbul 2004, s. 331, 332; Selin İpek, "Osmanlı'da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi'ndeki Taş Lahit", *Tarihî, Kültürü ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IX: Tebliğler*, İstanbul 2005, s. 322 vd.; Halil Ethem [Eldem], "Müzeler", *TTK Bildiriler*, I (1932), s. 560, lv. 44, 45; Beşir Firansîs - Nâsir en-Nakşibendî, "el-Âşârü'l-haşeb fi Dâri'l-âşârü'l-'Arabîyye", *Sumer*, V/1, Bağdad 1949, s. 55-56, 57; Mehmet Önder, "Bir Selçuklu Şaheseri Mevlâna'nın Ahşap Sandukası", *VD*, XVII (1983), s. 79 vd.; SA, III, 1215; Mustafa Öz, "Necef", *DİA*, XXXII, 486.

NEBİ BOZKURT

SANEM

(bk. PUT).

SANEVBERİ

(الصنوبري)

Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Hasen b. Merrâr ed-Dabbî el-Halebî es-Saneverî (ö. 334/945-46)

Tabiat tasvirleriyle ünlü şair.

İsim zinciri Ebû'l-Kâsım (Ebû'l-Fazl) Ahmed b. Muhammed b. Hüseyin b. Merrâr olarak da geçmektedir. Sanever "bir tür çam", saneverî de "çam kozalağı biçiminde olan" anlamına geldiğinden bazı yazarlar şairin veya babasının çam ya da kozalak ticareti (yahut kesimi) yaptığından bu nisbeyi / lakabı aldığını belirtir (Mez, I, 430). Ancak bizzat şair, dedesi Hasan b. Merrâr'ın Me'mûn tarafından kurulan beytül-hikmelerin birinde görevli olduğunu, düzgün fiziği ve ifade güzelliği yanında Me'mûn'un huzurunda geçen bilimsel bir tartışmada gösterdiği üstün başarı sonucu halife tarafından kendisine bu lakabın verildiğini belirtir (İbn Asâkir, V, 239). Bir şiirinde (Nüveyrî, XI, 98-99) bu nisbeyle övünmesinin de gösterdiği gibi Saneverî'nin Me'mûn'un, dedesi hakkında söylediği "saneveriyü'ş-şekl" ifadesini hüsn-i te'vile tâbi tutması, muhtemelen dedesinin çam kozalağı gibi bodur olması sebebiyle bu lakabı almış bulunması daha mâkul görünmektedir. Diğer bir şiirinde (*Divân*, s. 249) altmış yaşına bastığını söylemesine bakılarak 275 (888) yılından önce (273/886) doğduğu ifade edilmiştir. Sadece İbnü'n-Nedîm'in beyanına dayanan Carl Brockelmann, Adam Mez ve Zirikî gibi çağdaş yazarlar onun Antakya'da dünyaya geldiği-

ni kaydederse de tabiata âşık bir şair olarak doğa güzellikleriyle tanınan Antakya hakkında şiirlerinde sadece bir yerde geçen bir işaretin (a.g.e., s. 420) dışında tasvirlerinin yer almaması, bunun aksine Rakka hakkında tasvir ve özlendirmelerini terennüm etmesi, oradaki akraba ve dostlarını andığı şiirlerinin (a.g.e., s. 263) bulunması ilk vatanının Rakka olduğu, buradan küçük yaşta Halep'e gidip yerleştiği ve oraya nisbet edildiği kanaatine götürmüştür (Abdurrahman Utbe, s. 62).

Zürümme'nin kasidesine yazdığı şerhin de gösterdiği gibi Saneverî, 300 (912-13) yılında Halep'e gelen hocası ve yakın dostu Ahfeş el-Asgar ile Ebû Bekir ed-Dükayşî gibi hocalardan garîb lugatlar üzerine ders aldı. Halep'te Seyfüddeve'nin sarayında hem şair hem kütüphane emini olarak bulunurken sarayın müftak şefi ünlü şair Küşâcîm'in de yakın dostu oldu. Aralarında şiirle yazıştıkları birçok mektup mevcuttur. Aynı şekilde henüz saraya intisap etmeyen Mütenebbî, tabiat şairi Ebû Bekir el-Muavvec eş-Şâmî, Ebû'l-Abbâs Abdullah b. Ubeydullah es-Sufri el-Halebî gibi edip ve şairler de onun yakın dostları arasında yer alıyordu. Kendisinden şiirlerini rivayet edenler arasında İbn Cümei' (Muhammed b. Ahmed), İbn Hubeys (Abdüsselâm b. Ahmed), Mütenebbî ve Nasr b. Muhammed et-Tûsî görülür (İbn Asâkir, V, 240, 243-245). Gezmeyi çok seven şair Dimaşk, Rakka, Humus ve Rehâ ile civar şehirleri dolaştı, buralarla ilgili gözlemlerine dayanan birçok tasvir şiiri ortaya koydu. Saneverî Halep'te vefat etti.

Saneverî'nin tasvir alanına yönelmesi onun Antakya-Halep ve Dimaşk arasında yaptığı yolculuklara, Seyfüddeve el-Hamdânî'nin türlü çiçek ve tabiat güzelliklerine sahip bahçeler içinde yer alan sarayında bulunmasına veya bahçivanlığına bağlanmaktadır. Abbâsî döneminde Saneverî'den önce Ebû Nuvâs, İbnü'r-Rûmî ve İbnü'l-Mu'tezz'in kasidelerinde de tabiat tasvirleriyle ilgili kısımlar yer alır. Ancak Saneverî ilk defa tabiat, bahçe, çiçek tasvirlerine dair müstakil kasideler yazan Arap şairi olmuştur. Nitekim bu tarz kasidelerine tanınan Endülüslü İbn Hafâce'ye "Batı'nın (Endülüs) Saneverî'si" unvanı verilmiştir. Saneverî ağaçları, çiçekleri ve bahçeleri, genel olarak tabiatı gözlemlemek suretiyle tasvir eden, çiçekleri kendi aralarında konuşuran bir şairdir. Şiirinde kullandığı kelimeleri özenle seçmesi ve edebî sanatları ustalıkla kullanan bir üslûba sahip bulunması açısından yenilikçi şair olarak kabul edilmiştir. Saneverî'nin öz-

gün tabiat tasvirleri dışında övgü, yergi, mersiye, hamriyyât, tardiyât, ihvâniyyât, içtîmaî tasvir temalarında da geleneksel şiirleri vardır. Bazı şiirlerinde Ehl-i beyt'i övmesi sebebiyle Şîf olduğu kanaatini uyan-dırmış olsa da ciddi kaynaklar bunu teyit etmemiştir. Onun bu tür şiirleri Şîf olan Hamdânîler'in çevresinde nazmedilmiş ol-masının bir sonucu gibi görülmüştür.

Eserleri. 1. *Dîvân*. Ebû Bekir es-Sûlî'nin derleyip kafiyelerine göre düzenlediği divanın 200 varak olduğu kaydedilmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 168). Şairin bahçe ve çiçek tasvirleriyle ilgili şiirlerini Râgıb et-Tabbâh *Dîvânü's-Şanevberî er-ravziyyât* adıyla yayımlamış (Halep 1932), İhsan Abbas, Kalkûta yazmasına dayanarak râ-kâf arasındaki şiirlerini *Dîvânü's-Şanevberî* ismiyle neşretmiş (Beyrut 1970), nâ-şir başka kaynaklardan derlediği şiirlerini *Tekmiletü Dîvânî's-Şanevberî* adıyla bu neşrine ilâve etmiştir. Divanda elli parça övgü-yergi, seksen parça gazel, kırk parça av, mersiye, tâziye ve istek üzerine yazılan şiir, kırk parça da rebîyyât, zehriyyât ve selciyyât şeklinde kısımlara ayrılan tabiat tasviri şiirleri yer alır. Aynı neşre Lutfî es-Sakkâl-Dürriyye el-Hatîb *Tetimmetü Dîvânî's-Şanevberî* adıyla bir ek yapmış (Halep 1971), Hilâl Nâcî, bu neşre ve *Tetimme*'ye *Zeyl ve İstidrâk* ismiyle Şimşâtî'nin *el-Envâr ve mehâsinü'l-eş-â'r*'ında rastladığı şiirleri ilâve etmiştir (*el-Kitâb*, VIII/4 [Bağdat 1974], s. 3-8). İhsan Abbas neşrine Ziyâeddin el-Haydarî almış kıta (*el-Mevrid*, IV/4 [Bağdat 1975], s. 255-268), Hilâl Nâcî yirmi altı kıta (*a.g.e.*, VI/1 [Bağdat 1977], s. 284-288) eklemiş, ayrıca *el-Müstedrek 'alâ sunnâ'i'd-devâvîn*'inde ilâvelere yer vermiştir (Bağdat 1991, s. 225-236). Groger Schoeler *Dîvânü's-Şanevberî*'yi yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1974). Abdurrahman Utbe, *eş-Şanevberî şâ'iru't-tabî'a* adlı eserinde (Libya-Tunus 1981) Şanevberî'nin şiirlerini tabiat şiirleri, geleneksel şiirler ve içtîmaî şiirleri şeklinde üç kategoride incelemiş, tabiat şiirlerini ravziyyât, zehriyyât, mâiyyât, selciyyât, fasliyyât ve canlı tabiat; geleneksel şiirleri hiciv, mersiye, gazel; içtîmaî şiirleri teşey-yû', hamriyyât, ihvâniyyât ve içtîmaî tasvir kısımlarına ayırmıştır. 2. *Şerhu Bâ'iyyeti Zırrumme* (nşr. Mahmûd Mustafa Halâvî, Beyrut 1406/1986). *Zırrumme*'nin ما بال عينك منها الماء ينسكب / كأنها من كلي مفرة (Gözlerine ne oldu durmadan yaş dökmeye / Su sızdıran eski azık torbaları gibi) dize-siyle başlayan seksen sekiz beyitlik meşhur kasidesinin daha çok nâdir ve garîb kelimelerin izahı ile kısmen mâna ve i'rab güç-

lüklerinin açıklandığı orta hacimde bir şerh-tir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şanevberî, *Dîvân* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1970, tür.yer.; a.mlf., *Şerhu Bâ'iyyeti Zırrumme* (nşr. Mahmûd Mustafa Halâvî), Beyrut 1406/1986, s. 53, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9-13; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 168; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), V, 239-246; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 248-249; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. Muhammed en-Neccâr), Kahire 1299, I, 61; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XI, 98-99; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 239-246; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 119-120; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 145; Mez, *el-Haçâretü'l-İslâmiyye*, I, 430, 433-435, 463; Sezgin, *GAS*, II, 501-502; A. Hamori, *On the Art of Medieval Arabic Literature*, Princeton 1974, s. 78-87; G. Schoeler, *Arabische Naturdichtung*, Beirut 1974, s. 273-343; a.mlf., "al-Şanawbarî", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 687-688; Abdurrahman Utbe, *eş-Şanevberî: Şâ'iru't-tabî'a*, Libya-Tunus 1981, s. 57-66, ayrıca bk. tür.yer.; *A'yânü's-Sîfa*, III, 142-143; Yûsuf es-San'ânî, *Nesemetü's-sihr*, Dimaşk Mektebetü'l-Medresetü'l-Hüseyniyye, I, 41; C. E. Bosworth, "Şanawbarî's Elegy", *Arabica*, XIX, Leiden 1972, s. 222-239; Sâmî el-Keyâlî, "eş-Şanevberîyye", *el-Kitâb*, VIII/4, Bağdat 1974, s. 3-8; IX/5-6-7 (1975), s. 782-787; X/8-9-10 (1976), s. 303 vd.; Ziyâeddin el-Haydarî, "Ziyâdât 'alâ Dîvânî's-Şanevberî", *el-Mevrid*, IV/4, Bağdat 1975, s. 255-268; Hilâl Nâcî, "Ziyâdât 'alâ Dîvânî's-Şanevberî", *a.e.*, VI/1 (1977), s. 284-288; J. E. Montgomery, "al-Şanawbarî", *Et* (Fr.), IX, 8-9.

NASUHI ÜNAL KARAARSLAN

SANHÂCE (Benî Sanhâce)

(بنو صنهاجة)

Berberiler'in büyük kollarından biri.

Berberî tarihçilerine göre Bernes b. Berr'in soyundan gelen yedi büyük kabileden biridir. Genellikle Berberî olduğu kabul edilmekle beraber bazı müslüman ne-seb âlimleri, Kûtâme ile Sanhâce'nin kökenlerinin Himyerîler'e dayandığını ve Yemen'den Afrika'ya geldiklerini ileri sürmüştür. Bir kısım tarihçiler, çoğunluğu göçebe hayatı yaşayan Sanhâce boyuna bağlı kabilelerin Berberiler'in üçte birini teşkil ettiğini, her dağda ve ovada bulduklarını söyler. Sanhâce'nin sayıları yetmişe ulaştığı söylenen kolları, İslâm fetihleri öncesinde Atlas Okyanusu kıyılarından Libya-Sudan sınırındaki Gadâmis şehrine kadar Kuzey Afrika'nın her bölgesine yayılmış durumdaydı. İbn Haldûn, Sanhâce'den Lemtûne'nin müslümanların bölgeyi fethinden çok önce Sahrâ'ya çekildiğini zikreder. Araştırmacılar bu çekilmenin Romalılar'ın Kuzey Afrika'yı istilâsı neticesinde gerçekleştiğini söyler.

Zenâte boyu ile çekişme halinde olan Sanhâce en parlak dönemini IV-VI. (X-XII.) yüzyıllar arasında yaşamış; bu boya bağlı kabilelerden Telkâterler İfrîkiye, Cezayir'in doğu kısmı ve Endülüs'te, Lemtûne ve Messûfeler Mağrib-i Aksâ, Endülüs ve Balear adalarında devletler kurmuşlardır. Sanhâce'nin önemli kollarından olan Telkâte X. yüzyılda Cezayir'in Kosantîne eyaletine tekabül eden kısmında oturuyordu. Bunlar Menâd b. Menkûş liderliğinde Mağrib-i Evsat'ın bir kısmını ele geçirdi ve İfrîkiye'de hüküm süren Ağlebîler'e destek verdi. Menâd'ın oğlu, Zirîler hânedanının kurucusu Zîri ise Ağlebîler'i ortadan kaldıran Fâtımîler'i destekledi. Endülüs Emevîleri'ne destek veren Zenâte'ye karşı mücadele etti. Fâtımî Halifesi Muiz-Lidînilâh, Mısır'a giderken İfrîkiye'de Bulukkîn b. Zirî'yi vekil tayin etti (362/972). Fâtımîler adına Kayrevan'da hüküm süren ve Sebte'ye kadar bütün Mağrib'i ele geçiren Zirîler, Mansûr b. Bâdis zamanında ikiye bölündü. Hammâd b. Bulukkîn'in soyundan gelen ve Cezayir'de Kal'atü Benî Hammâd'ı merkez edinen Hammâdîler 1067'de merkezlerini Bicâye'ye taşıdılar. Bu iki küçük devlet XII. yüzyılın ikinci yarısında Muvahhidler tarafından ortadan kaldırıldı. Hammâdîler'in kurulduğu yıllarda Endülüs'e giderek Endülüs Emevî Devleti ordusuna katılan, sayıları birkaç binle ifade edilen bir Zirî topluluğu, bu devletin son yirmi yılını kapsayan kriz döneminde en önemli güç odaklarından biri oldu. Devletin dağılma sürecinde Gırnata'ya (Granada) çekilerek burada şehir devletlerinin (mülûkû't-tavâif) en güçlülere arasında yer alan Gırnata Zirîleri'ni kurdu.

Sanhâce'nin en büyük üç kolu olan Cüdâle (Cüddâle), Lemtûne ve Messûfe kabileleri, Büyük Sahrâ'nın güney kısmında Batı Sudan'a kadar uzanan geniş bölgede yayılmıştı. Cüdâle, Evdegost (Awdaghost) üzerinden Gâne, Nijer ve Senegal nehri havzasındaki Sudan krallıklarına gerçekleştiren tuz ticaretini kontrolü altına almıştı. Erkekleri yüzlerine lisâm (peçe / örtü) örttükleri için "mülessimûn" diye adlandırılan Lemtûne, V. (XI.) yüzyıl ortalarında Batı Sahrâ'dan Sudan içlerine geçişi sağlayan ve Sicilmâse ile Gâne'yi, dolayısıyla Sudan'ı birbirine bağlayan Mağrib'in en işlek ticaret yolunun kontrolünü elinde tutuyordu. Sanhâce'ye bağlı kabilelerden Cüzüle, Sûs vadisiyle Der'a arasında, Lemta Nûn vadisiyle Sûs arasında, Terga ise Der'a vadisiyle es-Sâkiyetü'l-Hamrâ arasında yaşlıyordu.